

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ 2542 :9) จัดแบ่งการศึกษา ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่ง การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับประชาชนที่อยู่นอกระบบ โรงเรียน เพราะเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความ พร้อม และโอกาส โดยรับศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือ แหล่งความรู้อื่นๆ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ 2542 :14)

ในส่วนของแหล่งความรู้ซึ่งเป็นแหล่งในการให้การศึกษาตามอัธยาศัยนั้น แหล่ง ความรู้มีหลายประเภท ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวน พฤษภาสตร อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬา และนันทนาการ เป็นต้น ห้องสมุด นับเป็นแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่สำคัญประเภทหนึ่ง เพราะเป็นที่รวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ ต่างๆ ทั้งด้านความรู้ทั่วไป ปรัชญา ศาสนา การศึกษา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การประกอบ อาชีพ ศิลปะ การบันเทิง การกีฬา การท่องเที่ยว และด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น ให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัยที่มาใช้บริการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ห้องสมุดประชาชน สามารถประมวลเป็นความรู้ ได้ว่าห้องสมุดประชาชน มีหน้าที่ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้แก่ประชาชนทั่วไป ได้แก่ ความรู้ เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ การเกษตร การประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา ตลอดจนส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม

จากบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ตาม อัธยาศัยที่จะให้ประโยชน์แก่ประชาชนได้เป็นอย่างมาก ประชากรทุกเพศ ทุกวัย สามารถเข้ารับ บริการได้โดยไม่มีข้อจำกัด ผู้ใช้บริการสามารถเลือกเวลามาศึกษาความรู้ตามเวลาที่ตนเองพร้อม หรือมีความสะดวก ผู้ใช้บริการสามารถเลือกศึกษาในสิ่งที่ตนสนใจได้อย่างเสรีตามที่ตนสนใจหรือ

ต้องการความรู้ข้อมูลข่าวสารมีอยู่มากมาย สามารถเรียนรู้ได้ไม่จบสิ้น จึงนับว่าห้องสมุดเป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าอย่างมากมาหามาหาศาลแก่ประชาชนในแต่ละชุมชน ห้องสมุดนั้นมีอยู่หลายระดับ ทั้งระดับประเทศ ระดับภาค ระดับจังหวัดและระดับอำเภอ

สำหรับห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอนั้น มีสภาพการดำเนินงานดังนี้ คือ เป็นอาคารชั้นเดียว มีป้ายบอกสถานที่ตั้ง ภายในห้องสมุด มีการจัดแบ่งมุมเป็นสัดส่วน ได้แก่ มุมเด็ก มุมกศน. มุมนวนิยาย มุมวารสาร-นิตยสาร มุมศิลปวัฒนธรรม มุมคอมพิวเตอร์ มุมข้อมูลท้องถิ่น มุมหนังสือทั่วไป มุมหนังสืออ้างอิง มุมหนังสือพิมพ์ มุมประชาสัมพันธ์ มีการจัดบอร์ดให้ความรู้เกี่ยวกับวันสำคัญต่าง ๆ มีเคาน์เตอร์รับ-จ่ายหนังสือ มีห้องทำงานของบรรณารักษ์ มีห้องน้ำ-ห้องสุขา มีตู้/ชั้นวางหนังสือทั่วไป มีชั้นวางวารสาร-นิตยสาร มีชั้นวางจุลสาร มีตู้/ชั้นใส่หนังสืออ้างอิง มีตู้/ชั้นวางกฤตภาค มีชั้นไม้สำหรับวางหนังสือพิมพ์ บุคลากรห้องสมุดประจำอยู่ 1 คน ตำแหน่งบรรณารักษ์/เจ้าหน้าที่ห้องสมุด

จากการศึกษาปัญหาห้องสมุดประชาชน จากงานวิจัยของเรณู เปียเชื้อ (2532 : 117-118) และสุรางค์ นันททวงค์ (2537 : 117-118) รวมทั้งจากการที่ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นบรรณารักษ์ห้องสมุดด้วย สามารถสรุปปัญหาของห้องสมุดประชาชนเป็นด้าน ๆ ได้ดังต่อไปนี้ ด้านอาคารสถานที่ สถานที่ตั้งไม่สะดวกในการเดินทางไปใช้บริการ อาคารห้องสมุดมีขนาดเล็กคับแคบเกินไป ห้องสมุดขาดการดูแลรักษาความสะอาด ไม่มีที่จอดรถสำหรับผู้ให้บริการ และการจัดภายในห้องสมุดไม่เป็นระเบียบ ด้านครุภัณฑ์ห้องสมุด โต๊ะ-เก้าอี้ไม่เพียงพอต่อการให้บริการ โต๊ะ-เก้าอี้ ชำรุด ตู้/ชั้นวางหนังสือ และตู้เก็บโสตวัสดุไม่เพียงพอ ตู้ใส่จุลสาร และตู้ใส่ กฤตภาค ไม่เพียงพอ ด้านการบริหารงาน ไม่มีป้ายประชาสัมพันธ์สาธารณะนำรู้ ไม่มีแผนผังจัดภายในห้องสมุด ไม่มีระเบียบการใช้ห้องสมุด ห้องสมุดไม่เปิดให้บริการในวันเสาร์-อาทิตย์ และไม่มีช่องทางให้แสดงความคิดเห็น ด้านวัสดุสิ่งพิมพ์ วารสาร- นิตยสารไม่ทันสมัย ไม่หลากหลาย และไม่สอดคล้องความต้องการของผู้ใช้บริการ หนังสือเก่าเป็นจำนวนมาก หนังสือนวนิยายไม่ทันสมัย ด้านวัสดุไม่ใช่สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ไม่เพียงพอแก่ผู้ให้บริการ ไม่หลากหลาย ไม่สอดคล้องความต้องการผู้ให้บริการ ชำรุด และไม่ทันสมัย ด้านบริการ ติดต่อยืมคืนหนังสือไม่สะดวก การค้นหาหนังสือมีความยุ่งยาก ไม่มีคู่มือการใช้ห้องสมุด และไม่มีเครื่องถ่ายเอกสาร ด้านกิจกรรม ไม่มีการสำรวจความต้องการการจัดกิจกรรมของประชาชน ขาดการประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีน้อย และไม่มีการกระตุ้นจูงใจให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม

ในส่วนของห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอของจังหวัดกาญจนบุรี ได้พบปัญหาคลายคลึงกับปัญหาที่ระบุมานี้ข้างต้น ซึ่งในฐานะที่ผู้วิจัยทำงานเป็นบรรณารักษ์อยู่ในห้องสมุดประชาชนอำเภอมายา 20 ปี อาจสรุปได้ว่าปัญหาหลัก ๆ ได้แก่ สถานที่ตั้งห้องสมุด อยู่ห่างไกล

ชุมชน การเดินทางไป-มาไม่สะดวก อาคารมีลักษณะคับแคบเกินไป ชั้น/ตู้วางหนังสือมีไม่เพียงพอ วารสาร-นิตยสารมีไม่เพียงพอ บุคลากรมีจำนวนน้อย ภายในห้องสมุดขาดการรักษาความสะอาดห้องสมุด ภายในร้อนอบอ้าว ลักษณะภายนอกไม่มีการปรับปรุงให้สวยงาม ไม่มีสถานที่จอดรถสำหรับผู้ใช้บริการ มีเสียงดังรบกวนจากภายนอก

ด้วยเหตุที่ห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอนั้นนับเป็นแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่สำคัญหรือเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาที่สำคัญสำหรับประชาชนในระดับพื้นที่ หากได้มีการพัฒนาปรับปรุงให้ห้องสมุดประชาชนอำเภอเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ประชาชน ด้วยการจัดสภาพภายในห้องสมุดให้ดึงดูดใจของประชาชน มีกิจกรรมที่หลากหลาย มีการพัฒนา กิจกรรมให้ทันสมัย ใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศประกอบการเรียนรู้ เข้าถึงง่าย รวดเร็ว มีการบริหารจัดการที่ดี และบริการที่สนองตอบความต้องการของประชาชนผู้รับบริการแล้วจะช่วยให้ประชาชนสนใจเข้ามาศึกษาหาความรู้ในห้องสมุดกันมากขึ้น นับเป็นการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ประชาชน ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางการจัดห้องสมุดประชาชนเพื่อส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยของประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี โดยศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการของประชาชน และ ศึกษาความคิดเห็นของผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัด และอำเภอ และบรรณารักษ์ แล้วนำจุดเด่นของจังหวัดกาญจนบุรีมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมในห้องสมุดที่จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นการส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยแก่ประชาชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาสภาพ และปัญหา ในการจัดห้องสมุดประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี
- 2.2 เพื่อศึกษาความต้องการของประชาชนต่อแนวทางการจัดห้องสมุดประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี
- 2.3 เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด และอำเภอ และบรรณารักษ์ ต่อแนวทางการจัดห้องสมุดประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี
- 2.4 เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดห้องสมุดประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ด้านพื้นที่ที่ศึกษา การศึกษานี้ดำเนินการในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมี 13 อำเภอ คือ อำเภอเมืองกาญจนบุรี อำเภอด่านมะขามเตี้ย อำเภอท่าม่วง อำเภอท่ามะกา อำเภอบ่อพลอย อำเภอหนองปรือ อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอห้วยกระเจา อำเภอเลาขวัญ อำเภอพนมทวน

3.2 ห้องสมุดประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดกาญจนบุรี

3.3 ประชากร / กลุ่มตัวอย่าง

3.3.1 ประชากร ประกอบด้วย

- 1) กลุ่มผู้ดำเนินการจัดห้องสมุดโดยตรง คือ บรรณารักษ์ห้องสมุด จำนวน 13 คน
- 2) กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินการจัด ประกอบด้วย ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของจังหวัด และอำเภอ รวม 14 คน
- 3) กลุ่มประชาชนผู้ใช้บริการ ทั้งหมด 13 อำเภอ ได้แก่ 1. อำเภอเมืองกาญจนบุรี 2. อำเภอด่านมะขามเตี้ย 3. อำเภอท่าม่วง 4. อำเภอท่ามะกา 5. อำเภอบ่อพลอย 6. อำเภอหนองปรือ 7. อำเภอไทรโยค 8. อำเภอทองผาภูมิ 9. อำเภอสังขละบุรี 10. อำเภอศรีสวัสดิ์ 11. อำเภอห้วยกระเจา 12. อำเภอเลาขวัญ 13. อำเภอพนมทวน จำนวน 327,584 คน

3.3.2 กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย

- 1) กลุ่มผู้ดำเนินการจัดห้องสมุดโดยตรง คือ บรรณารักษ์ หรือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด ผู้วิจัยศึกษาจากประชากรทั้งหมด จำนวน 13 คน
- 2) กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินการจัด ผู้วิจัยศึกษาจากประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ของแต่ละอำเภอ ทั้งหมด 13 อำเภอ และ ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 1 คน รวมเป็น 14 คน
- 3) กลุ่มผู้ใช้บริการ ใช้วิธีสุ่มตามกลุ่ม โดยสุ่มอำเภอ จาก 13 อำเภอ มา 7 อำเภอ ได้ดังนี้ 1.อำเภอเมืองกาญจนบุรี 2.อำเภอท่าม่วง 3.อำเภอพนมทวน 4.อำเภอห้วยกระเจา 5.อำเภอไทรโยค 6.อำเภอบ่อพลอย 7.อำเภอทองผาภูมิ จากแต่ละอำเภอสุ่มกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้ห้องสมุดแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) ได้ 384 คน

3.4 ประเด็นที่ศึกษา

- 3.4.1 ศึกษาสภาพ และปัญหา ในการจัดห้องสมุดประชาชน
- 3.4.2 ศึกษาความต้องการของประชาชนต่อรูปแบบการจัดห้องสมุดประชาชน
- 3.4.3 ศึกษาความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องต่อรูปแบบการจัดห้องสมุดประชาชน

3.5 รูปแบบของห้องสมุดประชาชน ประกอบด้วย

- 3.5.1 ด้านอาคารสถานที่
- 3.5.2 ด้านครุภัณฑ์
- 3.5.3 ด้านการบริหารงาน
- 3.5.4 ด้านวัสดุสิ่งพิมพ์
- 3.5.5 ด้านวัสดุไม่ใช่สิ่งพิมพ์
- 3.5.6 ด้านบริการ
- 3.5.7 ด้านกิจกรรม

4. คำนิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 ห้องสมุดประชาชน หมายถึง ห้องสมุดประชาชนอำเภอในสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

4.2 บรรณารักษ์ หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานในห้องสมุดประชาชนในตำแหน่ง บรรณารักษ์ หรือ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด

4.3 ผู้อำนวยการ หมายถึง ผู้อำนวยการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอประจำอำเภอ ทั้ง 13 อำเภอ และ ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดกาญจนบุรี

4.4 ผู้ใช้บริการ หมายถึง ประชาชนผู้มาใช้บริการห้องสมุด ของ ห้องสมุดประชาชนอำเภอทั้งที่เป็นสมาชิกห้องสมุด และไม่ได้เป็นสมาชิกห้องสมุด

4.5 รูปแบบ หมายถึง วิธีการที่เป็นแบบอย่าง แนวทาง หรือ แนวปฏิบัติ หรือ มาตรฐานในการทำงาน ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึงแนวทางในการจัดห้องสมุดประชาชน ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 7 ด้าน คือ ด้านอาคารสถานที่ ด้านครุภัณฑ์ ด้านการบริหารงาน ด้านวัสดุสิ่งพิมพ์ ด้านวัสดุไม่ใช่สิ่งพิมพ์ ด้านบริการ และด้านกิจกรรม

4.6 การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 5.1 ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบถึงสภาพ และปัญหาของการจัดห้องสมุดประชาชน
- 5.2 ได้รูปแบบแนวทางในการจัดห้องสมุดประชาชนที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด และอำเภอ และบรรณารักษ์
- 5.3 ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางสำหรับจัดห้องสมุดประชาชนในอำเภอ และห้องสมุดประชาชนจังหวัดอื่นๆได้